

GROZLJIVOST IN BEBČEVOST HUDIČEVE DEMONSKOSTI

Kako figuro hudiča interpretirajo ljudski pripovedniki

Tina Volarič

137

IZVLEČEK

Prispevek, ki temelji na analizi slovenskih ljudskih povedk, v ospredje postavlja vprašanje, kako si ljudje predstavljajo sicer abstraktni lik hudiča ter s kakšnimi principi in načini ta prihaja v korelacijo z njihovimi življenji. Govori o tem, kako človek (pripovedovalec, poslušalec) ta antropomorfiziran, zoomorfiziran, diaboliziran zli pol prilagaja svojemu dojemanju sveta oziroma kakšen je hudič v slovenskem ljudskem verovanju ter kdaj in kako povedke hudiča osmešijo.

Ključne besede: hudič, demonizem, slovstvo, ljudsko pripovedništvo, ljudsko verovanje

ABSTRACT

Based on an analysis of Slovene folk tales, the article addresses the question how people imagine the abstract figure of the devil, and by which principles and in which ways the figure correlates with their life. It explores how people (a narrator or listener) adapt this anthropomorphic, zoomorphic and diabolic evil pole to their perception of the world, what the devil is like in Slovene popular beliefs, and when and how the tales ridicule the devil.

Key words: devil, demonism, literature, folk tales, popular beliefs

“Boš že videl vraga!” “Tristo hudičev, da je res!” “Pa dopovej hudiču babjemu, če moreš!” “Vrag ti pasji, ne boš več dolgo lajal!” “Vse je šlo k hudiču.” To je le nekaj kletvin, psovok, groženj, medmetov in vzklikov, ki jih Slovar slovenskega knjižnega jezika ponudi pod razlago gesel ‘vrag’ in ‘hudič’, s čimer nas uspe spomniti na njihovo sila pogosto rabo v našem vsakdanjem govoru. Bitje zla, teme – protipol dobrega in svetlega, ki ga v krščanstvu zastopa Bog – pa ni zgolj beseda oz. evfemizem pogostih mašil, temveč se je okrog hudiča napletlo tudi ogromno ljudskih zgodb, skozi katere se odraža ljudsko verovanje.

Elementi krščanstva, religije, ki je našo kulturo močno zaznamovala, se v slovenskem ljudskem slovstvu ne pojavljajo vedno enako izrazito. Njihova prisotnost velikokrat sporoča, kako si je človek razlagal njemu včasih neznane zakone življenja. Pri tem je potrebno upoštevati vpliv institucionalizirane religije v vsakdanu (slovenskega) človeka, kamor se je pogosto prenašal element reflektiranja župnikovih pridig. V nekaterih oblikah ustnega slovstva je tako včasih zelo težko razločiti, ali gre za predstave, sugerirane s strani Cerkve, ali pa se je določena predstava rodila med ljudmi oziroma

ali gre za odsev verovanja še izpred dobe krščanstva. Spet drugič je izvor jasno razviden – v slovenski ljudski kulturi lahko namreč naletimo na ogromno očitnih aluzij, ki jim je botrovala prav vpetost v krščanstvo. Mnoge predstave so zmes prvega in drugega, ljudskega in institucionaliziranega verovanja, oziroma rezultat prilagajanja doktrin krščanstva življenju (tako v virih in literaturi pogosto ponesrečeno imenovanega) 'preprostega' slovenskega človeka. Nerazumljive stvari in zakone namreč človek že od nekdaj na sebi razumljiv način prilagaja svojemu znanju in predstavam. Če sta protipola, na katerih temelji večina oblik verovanj, princip svetlega in temnega, me je pri zbiranju podatkov¹ vodil namen ugotoviti, na kakšen način je človek princip, ki ga predstavlja hudič, prilagodil svojemu dojetju sveta.

138

Pri raziskavi sem se omejila le na eno obliko ustnega slovstva, to je ljudsko pripovedništvo. Izhajala sem iz gradiva, zbranega v zbirki Glasovi, ki kontinuirano izhaja pri založbi Kmečki glas. Povedke so se za temo, ki sem si jo zastavila kot vodilo svoje raziskave, izkazale za izredno dobrodošle. Vsebujejo namreč dve dogajalni ravnini, kot omenja Marija Stanonik, realno in domišljjsko. Predvsem slednja ponuja razlage, kako si ljudje predstavljajo tako abstraktno bitje, kot je hudič. "*Zame osebno je analiza spodbudila premislek o fantaziji gledanja človeka na prvotni stopnji v procesu njegovega človekovanja, kar po etnološki definiciji v njegovem duhovnem razvoju označujemo kot stopnjo animizma. Danes je ta razvoj prišel do stopnje, ko je vse močnejša težnja po vizualni fantaziji, ki tudi abstraktne motive konkretizira, a sicer konkretne motive prikazuje abstraktno.*" (Stanonik 2001: 180) Gre za trk dveh svetov, naravnega in nadnaravnega (pogosto nevidnega), ki pa sta za pripovedovalca enako resnična.

Na Slovenskem se je krščanstvo usidrilo že v 8. oziroma 9. stoletju našega štetja, tako da je v naši zavesti spominov na stare slovanske bogove manj – umaknili so se veri v krščanskega hudiča, Boga in svetnike. Kljub temu je mogoče zaslediti značilnosti hudiča, ki nakazujejo starejši izvor. Mnoga poganska božanstva in polbožanstva so kristjani namreč nadomestili s podobama Boga in hudiča (Kropej 1995: 130); krščanstvo je svojo moč gradilo na prevzemanju osnovnih shem starejšega izvora, ki pa jih je z določenimi poudarki predrugačilo. Sicer pa so ljudje motive svojih pripovedi črpali tudi iz svetopisemskih besedil, metafor in podob, ki so jih povezovali s svojim vsakdanom, ter svetopisemsko izročilo svobodno preoblikovali (Stanonik 1999: 22). V obzir je potrebno vzeti dejstvo, da so v slovensko ljudsko pripovedništvo vdirali različni motivi, med katerimi je daleč najbolj prevladujoč krščanski; pri tem so veliko vlogo odigrali duhovniki, oznanjevalci evangelija, vpliv duhovnega ozračja samostanov v bližnji ali daljni okolici, prenašanje motivov iz *biblie pauperum*, od 16. stoletja dalje pa, poleg prireditve duhovnih dram in pasijonskih procesij, tudi neposredno branje Svetega pisma v domačem jeziku (ibid. 1999: 7).

Slovenske ljudske pripovedi so dokaz, da je lik hudiča v življenju slovenskega človeka že od nekdaj igral pomembno vlogo. Naj je bilo to bitje razlog večnega strahu, zavedanja prisotnosti zla in na drugi strani dobrote v svetu ter kot tako močno odrejalo

¹ Prispevek temelji na raziskavi, ki sem jo v letu 2003 izpeljala v okviru seminarja Antropologija religije. Izsledki so pod mentorstvom prof. Zmaga Šmitka in Boštjana Kravanje zbrani v seminarski nalogi pod naslovom *Predstava hudiča in njegov pomen v človekovem življenju: analiza slovenskega ljudskega pripovedništva*.

način življenja posameznika in skupnosti, ali pa je bilo le sredstvo prisile in ustrahovanja, misel nanj je bila prisotna v zavestni in nezavestni plasti človekovega vsakdana. Ravno povedke, v katerih nastopi hudič, so v gradivu najštevilčnejše.

V vseh zgodbah se hudič (najpogosteje po lastni volji) neposredno vključuje v konkretno, realno sfero človekovega življenja z željo širiti zlo ali pridobivati človeške duše na svojo stran. Človek z njim osebno prihaja v stik ter skuša s svojo interakcijo vplivati na razplet dogodkov. Dogodki se večinoma obrnejo v prid človeka, medtem ko je hudič prikazan kot poraženec, celo kot zguba, ki sicer razpolaga z določenimi močmi, vendar ga človek s svojo iznajdljivostjo in znanjem lahko vedno premaga.²

Hudičevo ime

139

Na Slovenskem poznamo hudiča pod različnimi imeni; nekatera izmed njih pričajo o predkrščanskem obstoju tega bitja, druga so bila prevzeta iz Svetega pisma. Med imeni prevladujejo tabuistični nadomestki, saj so se ljudje s prepovedjo izgovarjanja njegovega 'pravega' imena varovali pred tem, da bi priklicali njega samega (Goljevšček 1988: 128).

Poimenovanja se pogosto razlikujejo od enega območja do drugega; v povedkah, zapisanih na nekem območju, lahko nastopa le pod tistim imenom, ki je med ljudmi najbolj razširjeno. Sicer pa je izbor izrazov, s katerimi ljudje poimenujejo to zlo bitje, v ljudskem pripovedništvu izredno pester. Različni pripovedovalci ga lahko različno imenujejo, ime spreminjajo tudi v okviru ene same povedke. Raznovrstnost izrazov potrjuje naslednji zapis, katerega vrednost je še toliko večja, saj je informator skozi vrste poimenovanj hudiča nakazal hierarhijo med temi bitji: "*Ja, pravili smo mu hudič, vrag, peklenšček, parkelj, špicparkelj, ta je otroke v košu odnesel, če niso bili pridni, pole, rekli smo mu tudi spaka, ta je bila malo manj črna, uha je imela kot lovski pes dol povešena. Pole je bil Lucifer, ta je bil ta glavni, vsa ta družba je pa lovila po gozdu ravbšicom in lovcem pse in jih pole v peklu cvrla in žrla. Rekli smo mu tudi ta grdi, ta duleni, tudi hudobec. Ta je hodil bolj za babami ...*" (Černigoj 1988: 149–150)

V gradivu sem našla kar 48 različnih izrazov za hudiča: *hudič, hudeč, hudiček, hudeček, hudičk, hudobni duh, hudi duh, hudoba, hudobec, hudobic, hudir, ta hudi, ta hud, vrag, vragček, vražiček, Satan, Satana, peklenšček, Lucifer, zlodej, zlomek, parkelj, parkeljček, parkeljč, špicparkelj, špicparklc, perkmandeljč, mandlc, škrat, škratljček, šratelj, tajfl, tejsln, prikazen, spaka, capi capi, zelen, črnuh, črnuzln, ta črn, rogač, rugec, te rogati, ta kosmat, ta grdi, ta spodnji, ta duleni.*

Kljub razlikam med posameznimi območji prevladuje izraz *hudič*. Da je beseda etimološko povezana z nečim nezaželenim, pojasnjuje beseda *hudiiti*, ki v narečnem govoru pomeni grajati, *hudobnica* je bila v 18. stoletju mrzlica, *hudovirje* kraj, kjer pronica voda. *Hujevati, hujati, hudovati* se pomeni jeziti se. V cerkveni slovanščini je

² Od tega koncepta se razlikujejo zgodbe, ki govorijo o Bogu – teh je veliko manj –, ki širi dobro. To bitje je pomaknjeno v abstraktno sfero življenja in deluje neodvisno od naše interakcije. Bog se sicer lahko utelesi in se v podobi človeka prikaže na zemlji, vendar je v tem primeru vedno neprepoznan, pri človeku pa izzove samorefleksije. Največkrat pride Bog k človeku le kot misel, rezultat, nevidna pomoč, in sicer takrat, ko ga človek za to sam zaprosi.

hudb majhen, slab (Cotterell 1998: 214). Na drugem mestu po svoji razširjenosti izstopa izraz *vrag*. Gre za staro slovansko besedo, ki je sprva pomenila temnega demona, bitje, ki ustreza današnjemu hudiču; Slovani so ga imenovali tudi *črt*, *čort*, *čert* (od tu slovenski izraz 'črtiti', 'sovražiti'). Izraz izhaja iz besede *vorg*, 'tisti, ki ubija'. Prvotnemu izrazu so zelo blizu *sovrag*, *sovražnik*, *sovražen*, *sovražnost*, *vragolije*, *vragati* (preklinjati) ... Pod krščanskim vplivom je *vrag* postal *satan* ali *hudič*. Slednji je torej tabuistični nadomestek za omenjeno bitje, poznamo pa tudi izpeljanke, kot so *hudir*, *hudoba* ipd., ki postanejo evfemizmi hudiča v krščanstvu (Cotterell 1998: 252, Ovsec 1991: 435–436). Ostali izrazi so izpeljani iz značilnosti hudičevega zunanjega videza (*zelen*, *črnih*, *črnuzln*, *ta črn*, *rogač*, *rugec*, *te rogati*, *ta kosmati*, *parkelj*, *parkeljček*, *parkeljc*, *spaka*, *ta grdi*), povezani so s krajem bivanja (*peklenšček*, *ta spodnji*, *ta duleni*), lahko pa so nanj preneseni tudi s poimenovanj nekaterih drugih bajnih bitij (*škrat*, *šratelj*, *šratljček*, *mandlc*, *perkmandeljc*). Med imeni hudiča sem naletela na veliko pomanjševalnic – pripovedovalci hudičevo vlogo s tem ironizirajo in se morebiti posredno zaščiti pred njegovim zlom, hudič pa v očeh poslušalca posledično izpade manj nevaren.

Med poimenovanji sem zasledila tudi izraze, ki omenjajo 'hišne' hudiče – to so hudiči, ki so zaradi večkratnega pojavljanja pri določeni hiši dobili hišno ime: *Kokljev hudič*, *Molkov hudič*. Pripovedovalci so se imenu hudiča izognili tudi z nadomestki *ta*, *taj*, *teva nadlega*, *tisto onó* in *ena mičkena reč*.

Zunanji izgled

Starost

"Pa je začel pripovedovat, kak hodi vrag po svetu, pa kak se prikaže v različnih podobah ..." (Gričnik 1994: 300) Hudičevemu videzu posvečajo pripovedovalci veliko pozornosti. Tudi zaradi hudičeve sposobnosti spreminjati svojo podobo je njegov videz zelo raznolik; verjamejo, da je hudič spremenljiv bolj kot katerikoli drugo bitje (Goljevšček 1988: 128). Sposobnost spreminjanja svojega videza ni le hudičeva lastnost – tudi mitološki demoni si lahko nadenejo človeško podobo ali pa jih ljudje vidijo kot živali in pošasti (Cotterell 1998: 160). V ljudski predstavi je hudič tako kot Bog bitje, katerega obstoj je večen. To potrjujejo na primer vzkliki kot *hudič ve*. Največkrat pripovedovalci njegove starosti sicer ne omenjajo. Po prepričanju nekaterih je to zelo težko ugotoviti, "... saj menda le sam Lucifer v peklu ve, koliko je vrag star" (Rešek 1995: 131). Ena od izjem je povedka, v kateri je hudič označen kot mlado bitje; morda tudi zaradi neumnosti, ki mu jo pripovedovalec pripisuje: "Oho, oho, take ptice pa še nisem videl, čeprav sem že štiriüdvajset let na svetu!" (Gričnik 1994: 317) Druge različice hudiču pripisujejo višjo starost: 90 (Rešek 1995: 133) ali 160 let (Gričnik 1994: 299).

Spol

Ljudje si hudiča praviloma predstavljajo kot bitje moškega spola, prevladuje tudi prevzemanje moškega videza. V nekaj primerih se hudič med ljudmi kljub temu pojavi v podobi ženske ali dekleta: "Na ples je prišla ena tako zala punca, da je vsak hotel z njo plesat. Ves čajt je pa imela rokavice na rokah." (Dolenc 2000: 40) Značilno

je, da takšno dekle od ostalih izstopa zaradi svoje nenavadne lepote, s čimer moške izziva k telesnim dotikom. Prav to v večini primerov privede do razkrinkanja bitja. Ena od povedk s svojim poimenovanjem hudiča ne predstavlja ne kot žensko ne kot moško bitje. Skozi pripoved se izmenjuje več izrazov; na začetku imenovana *cuprnica* postane v nadaljevanju *huda baba* in *satana*, *hudoba*, ki prebiva v pekle (Primc 1997: 46–47). Ženskega spola je hudič tudi v povedki, v kateri se vanj spremeni grofova hči, in sicer kmalu zatem, ko oče odkrije, da s svojima sestrama hodi vsak večer plesat v pekel. Grof ostali dve hčeri ubije, tretja pa se reši prav s tem, da se spremeni v hudiča (Gričnik 1994: 304–305).

Barva

Iz njegove barve je velikokrat izpeljano že poimenovanje hudiča. Izraz *črnuh* pove, da si ljudje hudiča predstavljajo črnega: "... opazi črno postavo. *Pride bliže in spozna, da je vrag.*" (Gričnik 1994: 336) Če ljudje zagledajo neprepoznavno črno stvar, jo hitro označijo za hudiča ali njemu podobno bitje: "... naj pogleda, kako hodi nekaj črnega, vragu podobnega po dvouri³." (Rešek 1995: 207) – "*Taj pa zabuč, ko b' se peč podrva, vun zleti nekaj črniga, ko an vroh.*" (Repanšek 1995: 176) – rečejo mu tudi kar *neznano črno bitje* (Glšenčnik 1998: 84). Da je hudič v ljudski domišljiji črn, namiguje na njegov pas bivanja, na podzemlje. Črna barva je namreč asociirana z onstranstvom, svetom pod zemljo. Tudi ko nastopa pod masko prevzete podobe, lahko hudiča zaznamuje črna barva, oblečen je na primer v črno oblačilo (Tomšič 1989: 132) ali pa je temnopolt, temnolas: "*Ko prideva že blizu vasi pri Križcu, zagledava velikega črnega dedca, ki je ležal čez pot pa klobuk je imel na nosu ... Mislim, da je bil sam hudič.*" (Dolenc 2000: 114) – "*S hlopcom sma gnoj metala, pa se kar meni nič tebi nič pojavi neki človek in naju samo gleda. Pa tak črn je biu videt. Naonkrat pa ga ni blo venč. Verjetno je bil kokš'n vroh.*" (Glšenčnik 1998: 71) Pripovedovalci izrazu hudič pridajo *črn* že kot stalno besedno zvezo in tako postane *črn hudič* ali *črni vroh* (Glšenčnik 1998: 110, Gričnik 1994: 57). Hudič pa ni vedno le črne barve; njegovo podobo včasih dopolnjujeta tudi rdeča in zelena: "... so prišli notri majhni, zeleni hudički ..." (Primc 1997: 177), zelo redko tudi srebrna.

Hudič je pogosto povezan z ognjem, tudi samega si ljudje predstavljajo kot goreče, žareče bitje. "*Je bla pa tam na mostu ena rdeča pa žareča postava!*" (Gričnik 1994: 38) – "*Nenadoma pa zagledajo, da tam gor na tisti skali leži žareča pošast.*" (ibid.: 311)

Velikost

Nekatere povedke hudiča označijo kot nenavadno velikega oziroma izstopajoče majhnega. Majhnost hudiča bi lahko bila povezana s predstavo o hudiču kot bitju nizkih vrednot oziroma kot bitju škratovskega videza, čeprav to ni povsod posebej izpostavljeno: "*Pa je prišel boj nek moški tam, en mali možiček, ko so rekli, da je bil vrag ...*" (Gričnik 1994: 172) V nekaj primerih povedke izražajo prepričanje, da ima hudič sposobnost spreminjati svojo velikost, podobno kot lahko spreminja svoj izgled: "*Pa je tist zajec zrastel, tak ko bi bil vrag ...*" (Gričnik 1994: 58) – "*Gré proti grmoju ... počas' ... zmír*

³ po dvorišču

večji je biv.” (Repanšek 1995: 177) Raste tudi v povedki, kjer počasi stopa po kosteh, ki jih je na tla položil tisti, ki ga je priklical: “... je pa začel stopat s tistega rebra na rebro, po tistih kosteh. In z vsakim korakom je bil pa večji. Ko je prišel do zadnjega rebra, je bil pa čist normalno velik človek. /.../ In se je začel pomikati po zadenjsko nazaj tist lovec, tist vrag al kaj je blo to, in z vsako kostjo je bil spet manjši,” (Gričnik 1994: 271) in “... tisti začne pa rast pa rast, pa večji pa večji,” (ibid.: 288) ali “... je pa n’ moli mandlc⁴ vroh se mu p’rkozo, tok ci’li, pa je biu dele večji, bol je an šou z volvmi, večji je biu. Ko je blizu doma že šou, je tok w’lek biu.” (Glasenčnik 1998: 89) Eden od pripovedovalcev velikost hudičev povezuje z njihovo hierarhijo – manj pomembni hudiči so manjši od pomembnejših: “... pride skozi ključavnico en majhen hudič. /.../ Kmalu pride drugi, precej večji hudič. /.../ Kmalu za tistim pride največji hudič, sam Lucifer.” (Černigoj 1988: 194–195)

Pretirani so lahko tudi le posamezni deli hudičevega telesa, s čimer pogosto poudarjajo njegove lastnosti, kot sta nagajivost ali zlobnost. Kazanje jezika, ki je pogosto obsojano kot neprimerno obnašanje, je v neki povedki aplicirano na hudiča: “*Enkrat sem vidu tudi samega hudiča, k me je jezek, veleku brisauka⁵, kazu.*” (Medvešček 1991: 56)

Antropomorfizacija

“*Parkeljček gre ves žalosten ven iz pekla na ta svet, seveda se je prej oblekel kot človek, da ne bi bil sumljiv ...*” (Černigoj 1988: 150) Hudič med ljudi pogosto stopi v človeški podobi, da ga ne bi prepoznali. Njegovo prevzeto človeško podobo nazorno predstavi povedka, ki govori o tem, kako hudič svoje telo ‘sestavlja’ medtem, ko pada iz dimnika, s čimer želi tam prisotnega človeka prestrašiti. “*Pa pravi nekaj: ‘Skočim?’ /.../ Pa dol pridejo samo roke. /.../ Pa priletijo dol noge. /.../ Pa prileti glava in celo truplo in še rit zraven. /.../ Pa je hudič gor vstal.*” (Gričnik 1994: 21) Drug pripovedovalec kot del hudičevega (človeškega) telesa izpostavi moška moda, ki so v tem primeru asociirana z opolzkim, pohujšljivim, nespodobnim – lastnostmi, tesno povezanimi tudi s hudičevim delovanjem (ibid.: 168).

Ljudje tiste, ki njihovo pozornost pritegnejo s svojim nenavadnim obnašanjem ali delovanjem, hitro označijo za hudiča, nemalokrat tudi po krivem: “*V našo vas je en bot prišel pastir. Ljudje so kmalu videli, da nekaj ni prav: videli so, kako je prenesel cel voz drvi, drugič se je voz zvrnil, ta pa ga je kar sam dvignil in postavil na kolesa. Tako so vedeli, da je med njimi hudič.*” (Kocjan in Hadalin 1993: 90)

Povedke povejo, da je hudič fant oziroma mlad človek. “*Pa se pojavi na vratih en mlad možki ...*” (Gričnik 1994: 336) – “*Nekoč je prišel na Ivance lepo raščen, črno oblečen mlad mož bledega obraza.*” (Rešek 1995: 253) Pogosto gre za čednega, privlačnega fanta: “*Vsak dan je hodu k njej lep fant. Bil je dostojen, lep in precej pameten,*” (Primc 1997: 169) ki je predstavljen kot zapeljivec: “... se je sprehajal v podobi mladeniča. Včasih je imel na sebi zelene hlače in rdeč kršćák⁶, včasih pa nasprotno. Tudi pel je

⁴ vrag

⁵ brisača

⁶ klobuk

zmeraj: "Oj, Marička, kaj vse 'maš, komu le to daš?" (Rešek 1995: 137) Pri dekletih se lahko pojavi kot njihov ženin. Nekemu dekletu se tako prikaže "brhek fant v zelenih nogavicah" (Glasenčnik 1998: 77). – "Tam je živeua ana punca, dejkle, k' se nej mogua oženit pa je rekua, da ga bo vzela pa naj bo kakšon če. Polej je pršeu aden lejp fant." (Primc 1997: 167) – "In res je prišel hudič, preoblečen v enega lepega človeka, in je prosil za roko najstarejše hčere." (Černigoj 1988: 202) – "Je imel en grof tri hčere. In da pride zlodej s kočijo, če dajo kakšno hčer, eno ali drugo. /.../ Enega lepega jutra ni bilo nobene hčere več." (ibid.: 214) – "En dan je prišel na Dvor sam hudič, da bi jo zasnužil. Prišel je kot lepo oblečen gospod in jo zaprosil za roko." (Dolenc 1992: 147) – "Potem je pa bila ena med njimi, ki ji noben ženin ni bil po volji. /.../ Potem je prišel eden, en res vesel pa lep, je bil pa po njeni volji." (Piko 1996: 201) Hudič se pojavi tudi kot otrok, majhen fantek: "... te se je pa kar tam pred menoj znašel en tak mali paglavec ..." 143 (Gričnik 1994: 329) Nasprotno nam nekatere povedke hudiča predstavijo kot starega moža: "... koko j pršu n prhulen dedc, n tak možakar str ..." (Zupan 1999: 27) – "K' r naenb'rt' je pr'šu en star ded z anno punklno⁸." (Repanšek 1995: 215) – "Enkrat je prišel k njim en star dedec ..." (Dolenc 1992: 65) Tudi 'neznani, precej drobni možak' (Glasenčnik 1998: 87) ne ustreza idealni podobi močnega, zdravega človeka, temveč njegovemu nasprotju. Skleпам lahko, da so pripovedovalci z nasprotujočim si opisom šibkega telesa ter nadnaravne moči želeli hudičeve lastnosti še bolj izpostaviti. Sicer pa je pripisovanje telesne deformacije hudiču (in ostalim htoničnim bitjem) v ljudskem izročilu pogosto, vrag je tako pogosto šepav (Kropej 1995: 132) ali kako drugače telesno prizadet, kar namiguje na sfero onstranstva (Mencej 2001: 174).

V kar nekaj povedkah pripovedovalci hudiča oblečejo v dragocena oblačila. "... zravno je meu tok liep štajerski gvant⁹, pa gamspart¹⁰ na glavi. Toke zelene pantne hloče¹¹." (Glasenčnik 1998: 76) To ni edini primer, ko se hudič ljudem pokaže v podobi lovca. "Kar naenkrat se pojavi /.../ čist en mali možiček, lepo oblečen, v zeleni obleki, s klobukom, kuraž fedre¹²." (Gričnik 1994: 271) – "... pa pride notr' an fant v z'lenmo gvanto po vs', pa krivec¹³ j imov za kobukam." (Cvetek 1993: 123) Hudič nosi "... na glavi kapo, ki se je svetila kot čisto zlato." (Glasenčnik 1998: 104) Spet druga povedka hudiča označi kot gospoda, ki se je "pripeljal v lepi karóci¹⁴, imel je fin klobuk, obleko fino, anka¹⁵ postóle¹⁶, in jemo je bele rokavice" (Tomšič 1989: 121). Ali: "Tam ga [nekega fanta] doteče ena lepa kočija, ven stopi tak visok, v črno oblečen gospod ..." (Černigoj 1988: 187) – "K njemu stopi en lepo oblečen gospod ... /.../ Ta človek pa je bil preoblečen hudič." (ibid.: 191) – "Neke noči se mu predstavi en fajn gospod. Bil je hudič." (ibid.: 298)

⁷ naenkrat

⁸ s culo

⁹ obleka

¹⁰ klobuk s šopom gamsovih dlak

¹¹ 'španarice'

¹² perje ruševca

¹³ persa ruševca

¹⁴ kočija

¹⁵ tudi

¹⁶ čevlje

– “*In pride /.../ en čuden mož v taki črni in srebrni suknji.*” (Černigoj 1988: 58) Ko nek pastir zagleda hudiča, je ta oblečen v “... *lepo zeleno obleko, na glavi pa je imel zelen klobuk – takega si je pastirček vedno želel*” (Gričnik 1994: 330). Marija Štanonik se v svojem prispevku sprašuje o vzroku oblačenja hudiča v tako imenitna oblačila, ki so bila na slovenskem podeželju v tistih časih še redkost, in ugotavlja: “*Obleka res naredi človeka, toda po ohranjenih zadevnih folklornih pripovedih sodeč naši predniki niso preveč zaupali (pre)imenitno oblečenim moškim. Hitro so koga obsodili, da ima nečiste namene. Ali to pomeni, da je bilo lepo oblačilo nekdanja takšna izjema v materialni kulturi naših prednikov?*” (Štanonik 2001: 176)

144 Človek, čigar podobo prevzame hudič, je na pogled pogosto čuden, nenavaden: “... *se je naánbot¹⁷ prikazal an čuden mož: bil je miken¹⁸, na glavi je jemel rijávo bareto in je bil kosmat ku muša.*” (Tomšič 1989: 125) V drugi povedki je za nenavadnega označen njegov oblačilni videz: “*Čudno se je oblačil, a to je ni motilo.*” (Primc 1997: 169) Nemalokrat je človek-hudič bitje s strah vzbujajočo podobo: “*Ob njegovi strani sta stala dva grozna moža, hudih, črnih obrazov.*” (Gričnik 1994: 322) V vseh omenjenih primerih gre za tujca, ki ga ljudje, med katere stopi, vidijo prvič; gre za neznanca, ki ga prisotni ne prepoznajo.

Zoomorfizacija

Živalskost in pošastnost demonov je na hudiča prenesena z živalskimi potezami. Identifikacija z živalsko podobo simbolično izraža padec duha. Živalske pojavne oblike hudiča so zelo mnogovrstne. Po svoji pogostnosti med njimi sicer izstopajo rep, rogovi, parklji, kremplji in močna poraščenost, vendar je tej podobi dal obliko šele pozni srednji vek. Hudič ima rogove, rep in kremplje od 12. stoletja dalje, od 15. stoletja pa konjska kopita; pred tem je imel noge ptice roparice (Šmitek 1998: 32). Takšna podoba hudiča je med ljudmi močno zasidrana, nekaterim že kar samoumevna – “*Rep je imel, bil je črn, pa parkle na nogah sva videla. Pač tak mora biti, z rogovi.*” (Glasenčnik 1998: 72) – in ljudje hudiča najpogosteje prepoznajo prav po teh potezah: “*On ga zagleda, vidi rôge na gvavi, kremple na rokah – je vedu, ka je.*” (Repašek 1995: 173) Pripovedovalci lahko izpostavijo le kakšno od značilnih potez, kar je dovolj, da poslušalec v njih prepozna hudiča. “*Te pa vidi, vi’te, te pa vidi, kodi sta dvo vroga zg’ra tam stala, te pa sta meela no oučjo kožo ... Te je pa oni, ko ž’ ni več g’r šlo, pa koožo rastegno, te je pa baj rukno neki p’r oltorji pa si je ru’h du vargo.*” (Glasenčnik 1998: 16–17) – “*In je zraven tolkel s tistim repom od jeze, da se je kar kadilo.*” (Černigoj 1988: 150) – “... *tak strašno kosmato, pa tak dolg rep je melo, pa smrdelo boj takde, da sta bla prepričana, da je sam vrag.*” (Gričnik 1994: 297) Hudič, ki pride k znani mu čarovnici, se predstavi z besedami, ki namigujejo na perverzno: ‘*Urša, Urška, jaz sem tisti, ki ima dva repa, enega spred, enega od zad.*’ (Černigoj 1988: 152) Posamezne telesne značilnosti, ki so v predstavi ljudi močno razširjene, so se prenesle tudi v stalne besedne zveze, izgovorjene v situacijah, ko se dogajanje ne odvija po pričakovanjih. Ljudje eno od hudičevih živalskih potez izpostavijo, ko vzklíknejo, da *ima hudič kremplje vmes*. Podoba tega zlega bitja lahko

¹⁷ naenkrat

¹⁸ majhen

združuje poteze več živali: “*Bil je visok tri metre, kosmat ku muša, na glavi je jemel rogé ku an prč¹⁹, anka²⁰ ušesa je jemal velika ku osel, a oči so svetle ku dva farála²¹ ... Anka rep je jemel in namesto postolov²² konjske podkove.*” (Tomšič 1989: 147)

Hudič je najpogosteje asociiran s **kozo** oziroma **kozlom** – rep, rogovi in kopita so prav deli kozjega telesa. Starejšo predstavo razloži pripovedovalec s krščansko prisposodbo: “*Ko pravjo, da vrag se pokaže zmerom v podobi kozla, nikol pa v podobi ovce, ker ovca se imenuje božje jagnje.*” (Gričnik 1994: 327) V nekaterih povedkah že srečanje s samim kozlom pomeni srečanje s hudičem, sploh če srečanje spremljajo pojavi, ki so s hudičem povezani: “*Kmalu po tem, ko so prečkali gabrski most, so pred sabo zagledali kozlička. Ko so se mu približali, je kozle ušlo. Čez en cajt, samo eden od njih je nekaj sumil, so na hribu pred sabo spet zagledali kozlička. Bolj ko so se bližali, bolj je kozle rastlo. Ko so prišli še bliže, so zagledali ogromnega kozla. Nobeden še ni videl takega.*” (Kocjan in Hadalin 1993: 95) – “*V Meljih mu je nasproti priletel en kozlič. Hodil je za njim – ker pa je bil mož dobrega srca in se mu je kozlič smilil, ga je dal na rame in ga nesel proti Ljubinju. Kozlič je bil skoz le bolj težak. Ko je šuštar bil že blizu cerkve, je kozlič ratal že kaj težak, da ga je mogu dat na tla. Kozlič je stekel nazaj po cesti in zavpil nazaj: ‘Zahvaljen, Franc! A veš, da si nosil samega hudiča! O kako je bilo fajn na tvojem hrbtu!’” (Dolenc 1992: 58) Živalske poteze lahko hudiča izdajo kljub obleki, s katero jih želi prekriti: “*Imel je dva roga, lepo črno obleko in lepe postóle²³, bil je kosmat ko prč²⁴ in oči so se mu svetile ko luna.*” (Tomšič 1989: 132) Od nedemoničnega kozla hudiča v navedenemu opisu ločijo nenavadno svetleče oči – podrobnost, pogosta v istrskih povedkah. Na Gorenjskem poznajo masko hudiča “Trentarja”²⁵, ki nosi na glavi dvanajst rogov, kar naj bi po pripovedovalčevi razlagi predstavljalo dvanajst mesecev (Zupan 1999: 30). Prav rogovi so v nekaterih povedkah eden izmed najbolj razpoznavnih znamenj hudiča: “*In je p’ršu bliži, pa pest naštimov, je pa užgav gor med róge, j reku: ‘Glih tko, med dva rogá gor na sredo ...’*” (Zupan 1999: 32)*

Hudič naj bi, podobno kot kozlovo, prevzel tudi podobo **psa**²⁶. Pri tem gre vedno za velikega, strah vzbujajočega, največkrat črnega psa. Včasih se tak pes ne obnaša v skladu s pričakovanim, zaradi česar se ga ljudje še toliko bolj bojijo. “*Po Kobdilju in okolici se je ljudem svoje cajte prikazoval en pes. To je bila grozna žival, črn kot hudič in tudi oči so se mu svetile kot enemu zlodju. Ma kaj je bilo najbolj čudno: ta pes ni tekal ali pa hodil kot drugi psi, zmeraj se je valjal po tleh.*” (Kocjan in Hadalin 1993: 98) – “*Ko so tako ribale tla, se je naenkrat za njimi pojavil velik črn pes. Ni bil domač. Bil je od nekega tujega lastnika. Psa niso poznale. Res, bil je velik pes in ženske se ga dolgo niso mogle znebiti. Odganjale so ga vstran, vendar ni in ni hotel stran. Kar naprej se je smukal okrog njih in s svojimi tacami mazal pravkar poribana tla. Ker se*

¹⁹ kozel

²⁰ tudi

²¹ prenosna petrolejka

²² namesto čevljev

²³ čevljev

²⁴ kozel

²⁵ Po pripovedovanju naj bi najzlobnejši hudič prišel na Gorenjsko iz Trente.

²⁶ Ljudsko povezovanje hudiča s psom je morda prepleteno z vero v psoglavce (Šmitek 1998: 165, 189).

ga dolgo niso rešile, so posumile, da je morda sam peklenšček.” (Glasenčnik 1998: 99) – “Te pa stoji tam nekje, tam na robu, en tak velik pes. Take čudne oči je mel, kot ene volovske.” (Gričnik 1994: 104) Nenavadne oči pripovedovalci pogosto izpostavijo: “... veliko pesjo glavo, pa tak žareče gledalo, take velike oči pa gobec, tak široko zijalo.” (Gričnik 1994: 297) – “Taka grda žvad je bla, pa čist žareča, take grozne oči je mela, tak ko bi ene tolarje tja djal. Pa čist krvave oči so ble. No pa jezik vunta molelo, pa take dolge zobe!” (ibid.: 332) V vseh mitologijah je pes povezan s smrtjo in podzemskim svetom; pogosto igra vlogo varuha sveta mrtvih, spremljevalca umrlih v onostranstvo, posrednika med tem in onim svetom ali pa svojo podobo posodi gospodarjem pekla (Chevalier in Gheerbrant 1995: 444–445).

146

Podobno kot v primerih, ko hudič prevzame podobo črnega psa, je tudi pri manifestaciji hudiča skozi podobo **mačke** le-ta črne barve. Čeprav je v svetovnih mitologijah mačka pogosto povezana z dobrimi konotacijami, v kabali in judaizmu nakazuje greh in zlorabo dobrin. Sicer pa je v marsikaterem izročilu črna mačka simbol teme in smrti, maček velja za služabnika v peklu (Chevalier in Gheerbrant 1995: 334). “Včas’ h so vol’l, da tud hudoba gre vohka ponoč za tabo v podob črnega mačka al pa psa.” (Cvetek 1993: 78) – “Je pa prišel en črn maček pa se gor na vejo obesil.” (Gričnik 1994: 336) Nekdo, ki je s kletvico poklical hudiča, zagleda, kako “je pa tak en črni maček gorta po njem kreppljal.” (ibid.: 313) Človek, ki koplje zaklad in mu sosed v jamo vrže svojega črnega mačka, ves prestrašen stopi iz jame: “Čist blizu s’n biu šaca, me je pa ta hudič pregnau! Si videu, v mačeku pride!” (ibid.: 210) Grozljivega mačka sreča tudi nek kmet: “Te je pa tam bil en črn maček, pa žareče iskre so se mu vunta z gobca sule.” (Gričnik 1994: 123) Ali: “Viš, Treza, toti maček bi rad nocoj mel tvojo dušo pa mojo, ko misli, da bom tebe tepel! Toti maček, ne vem, če ni ti črni hudič druč!” (ibid.: 332) Kmet, ki živi ‘brezbožno’ življenje, ne more umreti. Ko naposled umre, se pri parah prikaže črn maček: “Tak čuden maček, pa bolj velik kakor navaden. Tam je sedel na enem stolu.” (ibid.: 122)

S hudičem najpogosteje povezana kača je Evina. Hudič je torej v krščanski demonologiji postal **kača**, vendar so se nekatere zgodbe apokrifnih del najbrž navdihovale pri starejših verovanjih v nesmrtnost kače (Cotterell 1998: 113). Čeprav je kača žival, ki je pogosto povezana s svetom hudiča, je le v enem samem primeru pregledanih povedk zapisano, da se tudi sam hudič pojavi v obliki nenavadne kače. Gre za primer povedke, v kateri hudič nastopa kot varuh zaklada: “Varva ga sam zloděj v podobi ene grozne kače ... /.../ Tistikrat se izpod skale vzdigne gor proti njemu ena debela, ploščata glava s tako rdečo rožo na sredi, migne zdaj levo, zdaj desno in se vse bolj vzdigava na kačjem telesu, debelem kakor njegov oselnik.../ ... butnil je dol po cesti in zijal, kača, kača, grozna kača, ji gori ven iz gobca!” (Černigoj 1988: 113) Tudi hudič-kača iz omenjene povedke je povezan z elementom ognja, prisotnim tudi v ostalih predstavah o hudičevi manifestaciji.

Iz kačje je izpeljana podoba in simbolika **kuščarja**. “... je minjaval podobo: včasih je bil črn maček, včasih pes ali kuščar.” (Rešek 1995: 137) Kot takega ga ima nekdo zaprtega v steklenici: “Tako ga je mož prinesel v pivski steklenici, spremenjenega v kuščarja ...” (ibid.)

Žabe ljudje pogosto povezujejo s čarovnicami oz. njihovo preobrazbo. Povezava med čarovnicami in hudičem je v neki povedki potrjena tudi z njuno transformacijo enake vrste. “... v enem oknu je videl, da prodajajo v flaškah eno čudno žival, kakor ena krota ali nekaj takega da je bilo.” (Černigoj 1988: 123) V egipčanski kozmologiji žabe, tako kot kače, pomenijo mračne sile neurejenega sveta (Chevalier in Gheerbrant 1995: 714).

Čeprav se hudič pogosto pojavi v družbi črnih **konj**, je njegova podoba, ujeta v to žival, redka. Izpričana je le v povedki, v kateri neki človek otrokom obljublja, da bo priklical hudiča v podobi konja. “In zdaj se zmenmo, da bo pršu vrah u kojnski obliki in bo tak ko kojn. Samo, morte si zapomnt, vsak kojn ma eno tako roženico na notranji strani noge. Tistiga vrah ne bo mev.” (Repašček 1995: 180) Morda gre pri tej povedki za fragmentni ostanek starejšega verovanja, po katerem so imela božanstva konjsko podobo. Kasneje se je uveljavila predstava o bogovih-kočijažih in bogovih-jezdecih (Šmitek 1998: 112).

147

Divja svinja je simbol mračnosti, pogoltnosti, poltenosti, sprevrženosti, umazanosti in zlobe – nič čudnega torej, da je neki pripovedovalec hudiču pripisal podobo prašiča: “Grega spozna, da se mu vrag približuje v obliki velike črne svinje. /.../ Vrag v svinjski podobi pa naravnost proti njemu in se mu po svinjski naturi oglašča.” (Gričnik 1994: 114)

V nekaterih izročilih (npr. sibirskem) je **lisica** žival, ki vabi junake v spodnji svet; na Japonskem ji pripisujejo obsedenost z demonom (Chevalier in Gheerbrant 1995: 319). V slovenski povedki lovec, ki lovi tudi na kvatrne dneve, ko je lov sicer strogo prepovedan, nekoč zasledi lisjaka, ki ga ne more pokončati. Lisjak se zmuzne, pri tem pa se po nesreči sproži puška in lovca ubije. Nesrečni dogodek si ljudje razlagajo po svoje: “Oče so mi pravli, da je bil tist lisjak sam hudič, al pa se je spremenil v lisjaka.” (Gričnik 1994: 88) Podobno lisica pride na pogreb lovca, ki je lovil v času, ko bi moral biti v cerkvi: “Ko je umrl en lovec, je ena videla, ko je šla na pogreb, da je lisica šla zadaj. Je bil ta hudi ...” (Piko 1996: 193) Hudič se v podobi lisice prikaže tudi vasovalcu: “Pršu je do anga studenčka po stezi, tam je pršla pa lisica k njemu, šla je skoz zraven njega ...” (Zajc - Jarc 1993: 27)

Lovec, ki strelja na **zajca** na njivi zelja, kmalu spozna, da v resnici strelja na hudiča: “Je pa videl, da je že prišel eden zajec. Je pa te začel streljat dolta. Pa bolj je streljal, bolj so zajci zraven šli. Pol si je pa mislil, kako da jih je tolko. /.../ Te so že morali hudiči bit! Tistega pa tak ne zadaneš!” (Gričnik 1994: 132–133) Tudi k človeku, ki se namerava obesiti, hudič stopi v podobi zajca: “Privezal je vajat²⁷ na vrbo in si jo za šalo nadel na vrat. Tedaj se je ob njem pojavil nekam domač zajec. /.../ Čez čas je pastir spoznal, da tu nekaj ni v redu: zajec je moral biti sam vrag ...” (Rešek 1995: 251)

V svoji pripovedi nek Pohorec podaja svoje prepričanje, da se hudič lahko prikaže v podobi **ptice**: “To so taki ptiči – divji jerebi, pravzaprav pa hudiči. /.../ Eni [hudiči] se pa spremenijo v jerebe.” (Gričnik 1994: 327) V krščanskem izročilu je ta ptica simbol skušnjave in pogube ter demonov (Chevalier in Gheerbrant 1995: 198).

Diabolizacija

Prava oblika hudiča naj sama po sebi ne bi bila ne človeška ne živalska, temveč kombinacija obeh z nekaterimi dodanimi značilnostmi, ki jih ni mogoče uvrstiti v nobeno od prejšnjih kategorij. Že svetopisemskega Satana so upodabljali kot zalega, a zlovešnega moža z rogovi na čelu, s koničastim repom in kopiti na nogah (Cotterell 1998: 160). Pripovedovalci slovenskih povedk pogosto združijo človeško in živalsko lastnost: *“In se je kar pred njim pokazala kosmata roka ...”* (Gričnik 1994: 313) – *“... sta p'r prič zagledova zrav'n v'liče kosmate nojé.”* (Cvetek 1993: 125) Nek otrok hudiča preprosto označi za človeka z rogmi (Primc 1997: 170), nek drug deček pa: *“Je pa vidu črnega déda, da se mu t'k sveti pod nogami; je mev take podkve g'r, da se mu je kresalo spod nog ...”* (Repanšek 1995: 170)

148

V nekaterih primerih hudiča kljub človeškemu videzu, za katerim se skriva, izdajajo nekatere izmed njegovih živalskih značilnosti. V povedki je tako zapisano, da deklet sreča *kosmatega* moža (Tomšič 1989: 120) ali pa je možki *kosmat ku muša* (ibid.: 125); v drugi deklet opazi njegove *dolge, strašne nohte* (ibid.: 121). Hudiča, ki se spremeni v deklet, odkrijejo, ko *“... je en fant potegnil dol rokavice, so pa bili spodaj kremplji.”* (Dolenc 2000: 40) Hudiča-ženina njegovo deklet ali žena prepozna prav zaradi njegovih živalskih potez: *“Imel je čudno navado, da kape ni odložil niti ponoči. Nekoč, ko ga je srbelo po glavi, je zaprosil ženo, naj pogleda in poišče uši, če jih je morda kaj na glavi. Iskala je in v laseh zadela na nekaj trdega. Bil je rog.”* (Glasenčnik 1998: 77) – *“Črne uasi je jemu i uona ga je gladila po guavi, ke ga je rada mejua. Pa je pršua do rožičkof na guavi. Tako je vedua, da je vrag. Nej ga več maraua.”* (Primc 1997: 167)

Prav živalske značilnosti pomenijo razpoznavnost hudiča; tudi sam se zave, da ga to loči od ljudi, saj v povedki, kjer se pretihotapi med ljudi, pozabi, *“da je kosmat in da ima rep ...”* (Tomšič 1989: 151). V povedkah je videz hudiča lahko prikazan kot kombinacija človeških in živalskih potez: *“Hodi po cesti in naánbot²⁸ sreča ano prikazen, ki je bla napú človek, napú beštja²⁹.”* (ibid.: 140) Tudi v naslednjem primeru pripovedovalec hudiča ne uspe natančno opisati: *“Pa je prišel k njemu neki majhen, zelen in kosmat pritlikavec.”* (Gričnik 1994: 331) Včasih je tako nenavaden, da ga pripovedovalec označi le kot *čudno postavo* (ibid.: 335). Čudnega videza je prav gotovo novorojenček, za katerega so govorili, da je sam hudič: *“Pravili so, da je privekal iz matere ves obraščen s črno dlako po telesu. Namesto prstov na rokah in nogah je imel konjska kopita. Tudi njegov glas ni bil ditêči, temveč je bolj cvilil kot jokal. Takoj se je postavil na noge in začel hoditi sem in tja po postelji in plezati po zidu.”* (Rešek 1995: 111)

V neki povedki so hudičeve živalske poteze aplicirane na žensko, ki naj bi bila s hudičem povezana: *“Špikasta ušesa, krivi zobje, tanka in majhna usta, špikasta brada, moški glas, krevljasti nohti, kosmate roke in noge, zaboden pogled, ščetinasti lasje in obrvi, konjska hoja, ukrivljen križ, odebeljena kolena pa še odspred špikast in odzad širok nos.”* (Medvešček 1991: 175) Vse naštete poteze so karikirana nasprotja idealni ženski lepoti, kar še poudarja, da je hudič nekaj grdega in nezaželenega.

²⁸ naenkrat

²⁹ žival

V nekaterih povedkah se za hudiča uporablja tudi izraz *škrat*. “Škrat ali hudič je prišo h kmeto ...” (Glasenčnik 1998: 79) – “O šratljčkih mi je pripovedovala mama. Dejala je, da so to mali vrage.” (Primc 1997: 153) – “Spoznala je, da jo čaka sam šratljček, se pravi mali vrag, ki se je pretvoril v šratljčka.” (ibid.: 154) Nasprotno od prejšnjih primerov, ki škrate istovetijo s hudičem, zadnji citat poda prepričanje, da je škratev videz, podobno kot na primer človeški, le ena od oblik, ki jih hudič lahko prevzame. Prav tako se mu ponekod pripisuje izgled, ki tudi sicer spominja na škratevega. Največkrat je to rdeča čepica: “Bil je kakor en pob z rdečo čepico in zelenimi hlačami.” (Černigoj 1988: 161) – “... hudič, ki ima na glavi rdečo kapco. Iz ust si jezno trže cunjjo in vihra z njo po zraku.” (Kocjan in Hadalin 1993: 55) Včasih pa njegov videz tudi v drugih podrobnostih spominja na tistega, ki ga ljudje sicer pripisujejo škratom: “Takrat pa je zagledala prav pri tej prepadni steni možička z dolgo brado ... Oblečen je bil v rdeč jopič in plave hlače, na glavi pa je imel kapo.” (Primc 1997: 154) Tu se razlika med škratom in hudičem zabriše in ni mogoče vedeti, ali je škrate s svojo podobo vplival na hudiča ali hudič na škrate (Goljevšček 1988: 18). Kako današnji svet z vsemi novostmi trči v starega, pri tem pa ni nujno, da drug drugega izključita, temveč se lahko medsebojno dopolnita, kaže naslednji primer razlage škratevskega videza hudiča: “Tak mali je bil, čist nič večji kot taki, ko jih tak ma gospoda na vrtih.” (Gričnik 1994: 170)

V nekaterih primerih hudiča kljub njegovi prisotnosti na določenem kraju ostali navzoči ne opazijo, ne vidijo. Zagleda ga le posameznik³⁰ ali žival. “Ker ni sprejel svete hostije, so vrage dobili moč in zato so konji nekaj videli, česar ljudje niso ...” (Gričnik 1994: 321) – “Tam na tisti ridi so bojde voli hudiča srečali, voli so ga vidli.” (ibid.: 297) Neki človek po navodilih žalik žene vzame kos deske krste, ki ji je izpadla grča, ter skozi luknjo opazuje plesišče. Med plesalci zagleda ostalim nevidnega hudiča (Glasenčnik 1998: 103).

Izjemna je povedka, v kateri se hudič, potem ko je že prevzel videz dekleta, spremeni v kravji vamp (Dolenc 2000: 40). Nenavadna je tudi podoba hudiča, v kateri se prikazuje nekemu pijancu: “... je pa vselej gledal, je pa vselej prišel en tak majhen zrezek. /.../ Je bil vselej en majhen hudiček.” (Piko 1996: 153) Neki drug opis hudiča enači z bajnim bitjem: “Satan, spremenjen v vodno vilo, se kopa z vidrami.” (Medvešček 1991: 74) Neki pripovedovalec zunanosti hudiča ne polaga velike pozornosti, tako da ne vemo, kateremu kategoričnemu vzorcu ustreza. Izvemo le, da je hudič dvoglav, troglav ali pa ima celo sedem glav (Černigoj 1988: 218–219). V tem primeru njegov izgled spominja na zmajevega, katerega simbolični pomen je močno povezan s kačjim. Povezava med zmajem in kačo se je razširila predvsem prek biblijsko-krščanskega izročila, pri čemer sta obe živali simbol zle peklenske moči (Kropej 1995: 149).

³⁰ V pregledanem gradivu: otrok, revež, župnik, vaški posebnež.

Srečanje s hudičem

Osnovno poslanstvo hudiča v svetu ljudi je pridobiti čimveč človeških duš na svojo stran. *“Ti jemlješ denar, jaz jemljam duše,”* (Černigoj 1988: 172) pojasni hudič v eni od povedk. Dušo lahko vzame na najrazličnejše načine. Iz neke povedke je razbrati, da po ljudski veri hudič v pekel vzame le telo, medtem ko duša odleti v nebo (Rešek 1995: 110). Pogosteje kot človekovo dušo uspe hudiču ukrasti njegovo imetje, zaradi česar si hudiča velikokrat predstavljajo kot tatinsko bitje. Pastirjem krade ovce, jeseni krade polhe iz gozdov, mlekarjem skuto, župnikom mašne knjige. *“In še krale da so tiste spake po vasi, nobena reč da ni bila varna pred njimi, naj bo kokoš, maček, tudi pes da jim je prišel prav. Pod večer da so pole tam trgale in žrle tiste boge živali.”* (Černigoj 1988: 186) V povedkah so ljudje tudi tarče njegove izredne nagajivosti. Da hudiču pogosto pripisujejo to lastnost, potrjuje slovenski izraz *vragolija*, ki pomeni predrzno dejanje, narejeno iz razposajenosti, pri čemer je koren besede prav hudičevo ime.

150

Hudič obišče človeka, za katerega je prepričan, da mu bo prepisal svojo dušo; hudič skuša največkrat človeško dušo pridobiti s pogodbo (Kropej 1995: 130). V največ primerih gre za dušo človeka, ki živi grešno življenje. V Svetem pismu je greh označen kot stanje, ki ne ustreza Božjim pravilom: človek ne izpolnjuje tistega, kar Bog zahteva, ali pa živi v prostovoljni nepokorščini Božjim zapovedim. Zaradi greha so ljudje odtrgani od Boga in se soočajo z njegovo jezo in sodbo (Pat 1994: 153–154). Namesto Boga jim velikokrat sodi kar hudič. Pripovedovalci povedk izbranega gradiva lahko v svojih pripovedih prevzamejo vlogo sodnika, s katero skozi svojo zgodbo kaznujejo hudobijo ter nagradijo dobroto in poštenost. Vendar v mnogih primerih hudič postane orodje Cerkev, namenjeno zastraševanju ljudi, odvracanju vernikov od grešnega življenja. Hudič ima največji vpliv prav na ljudi, ki se ne obnašajo v skladu z družbenimi normami in v družbi niso zaželeni. Skupnost, v kateri živijo, tem ljudem pogosto pripiše povezanost s hudičem. V namen pridobiti grešno dušo na svojo stran je hudič pripravljen izpolniti vse človekove želje, vendar se s človekom istočasno pogodi za dušo. *“Ta dva sta hotela imeti lepo máro. Da bi se jima želja izpolnila, sta si pomagala z vragom, ki sta se mu zapisala.”* (Rešek 1995: 121) Ljudje so svojo dušo pripravljene hudiču prodati v zameno za materialne dobrine; v nekaterih povedkah hudiča pokličejo iz radovednosti; tudi duša ljudi, ki niso poštene in so podvrženi ostalim slabostim človeškega značaja (škodoželjniji denimo), pripada hudiču; hudičevemu vplivu so izpostavljeni ljudje, ki imajo navado preklinjati, ter pijanci; ljudje, ki ne spoštujejo božjih zapovedi ter ne živijo 'krščanskega življenja'; prav tako se hudič pojavi v življenju ljudi, ki ne spoštujejo splošno znanih zapovedi, predpisov in navad; hudič oškoduje skopuhe, krivoprisežnike, bogataše; hudiču pripadejo duše samomorilcev ter ljudi, ki z njim zavestno sodelujejo (npr. kovač, ki od hudiča kupuje železo, ali čarovnice).

Ljudje, ki hudiča s svojo prebrisanostjo premagajo

V stik s hudičem pa ne prihajajo le največji grešniki, temveč tudi tisti, ki si želijo hudiča izzvati, ga kaznovati ali se obraniti pred njegovim zlim delovanjem. V povedkah, ki govorijo o tovrstnih srečanjih, hudič izpade manj premeten od človeka, zaradi česar je zmaga vedno na človekovi strani. Hudič je nemalokrat prikazan kot tragično bitje in žrtev človeka in njegove zlobe oziroma zvitosti. V skladu s tem je predstavljen kot

neumno bitje, ki je v svoji neumnosti kdajpakdaj že kar prisrčno. V neki povedki hudič ljudem izda, kdo ima moč, da ga lahko prežene. Pripomba pripovedovalca "*Hudič je res šlevast³¹, da je to povedal!*" (Dolenc 2000: 57), potrjuje ljudsko predstavo o neumnem hudiču. V drugem primeru je hudič označen za neumnega, ker ne prepozna ljudi, ki jih je čarovnica spremenila v živali in predmete. "*Je cuprnica rekla satani, da je bedast. /.../ 'Satana, zdej s' pa do kraja mutast' ...*" (Primc 1997: 46–47) Hudič zaradi svoje neumnosti zbujaja med ljudmi vse prej kot strahospoštovanje in tudi poslušalcu oziroma bralcu povedk se zaradi s človekom zamenjane vloge smili hudič, ne človek, "*ki s svojim ravnanjem dokazuje, da ima dosti hudičevega v sebi*" (Černigoj 1988: 12). V ospredju vseeno ostaja človekova težnja k ohranjanju distance od tega bitja in skrb, da ne postane 'hudičev hlapec'. Pripovedovalci torej hudiča ne prikažejo toliko kot žrtev človekove zlobe, temveč kot tistega, ki se s svojo zlobo in okoriščevalsko kratkovidnostjo ujame v lastno past. Ker hudič ljudem kljub vsemu predstavlja močan, zastrašujoč lik, si ne drzne vsakdo pomisliti na srečanje z njim, kaj šele na medsebojno merjenje moči, saj bi po njihovem prepričanju v tem primeru zmagal močnejši – ta pa je nedvomno hudič. Ljudje se zavedajo, da ga ni mogoče premagati s fizično močjo, temveč z zvitostjo. Tisti, ki hudiča izzovejo, so tako vedno ljudje, ki si to drznejšo storiti na račun lastne bistrosti. V to vlogo pripovedovalci povedk postavljajo ljudi, ki že sicer veljajo za premetene, ali pa neznane junake, ki se za takšne izkažejo tekom zgodbe.

Po vsem slovenskem etničnem prostoru razširjena povedka govori o srečanju med hudičem in prebrisanim **krojačem**. Tekmovanje v šivanju naj bi hitrejšega hudiča pripeljalo do krojačeve duše kot nagrade za njegovo zmago. Vendar je krojač po zaslugi krajše niti hitrejši ter tako premaga hudiča in reši svojo dušo. "*Žnidar je vtaknil v šivanko kratko nit, hudič pa, ki ga je tel ugnati, je vtaknil eno grozno dolgo, da mu ne bo treba kar naprej zgibljati cajta in martrati oči. Žnidar je lepo zlagoma šival, hudič pa je tisto nit obračal na vse viže, bolj ko se je mučil, bolj se mu je motala in vozala. Ma mu je uspelo, da jo je na en način odmotal, pole pa je odprl okno, tisto nit je vrgel na borjač in je šival. Hop skozi blago, hop nazaj skozi okno na borjač. Skakal je, da je teklo od njega. Žnidar je že končal, ma mu je pustil veselje, ko je videl, da tako živo skače sem pa tja. Kaj je tel, ubogi zlodej, je šel v pekel brez žnidarjeve duše.*" (Kocjan in Hadalin 1993: 76) Pripovedovalec se iz hudičevega položaja norčuje in zlo bitje smeši. Hudič v očeh poslušalca tako izpade neumen, celo nebogljen, izgubi pa tudi svojo moč.

V ljudski predstavi veljajo za zvite tudi **čevljarji**. Po tekmovanju v šivanju čevljev čevljar, ki zmaga, hudiča zažge v peči (Černigoj 1988: 177–178). V drugem primeru pride hudič po čevljarja, ki ne spoštuje zapovedi nedela ob praznikih. Svoj odhod v pekel čevljar odlašaja tako, da se izgovarja na delo, ki ga mora še opraviti. Ko ga hudič obišče poslednjič, ga čevljar zvabi v škorenj, zašije in začne s kladivom udarjati po njem. "*Šoštar pa mu je rekel: 'Če me boš pustil pri miru in me več ne boš iskal, te izpustim.'* Hudič mu obljubi vse. In šoštar ga izpusti. Hudič je ušel nazaj v pekel." (Gričnik 1994: 301)

Pogosta je tudi povedka o zvitem **kmetu**. Hudič do kmeta stopi z željo po pridelkih s kmetove njive. Prvo leto zahteva del rastline, ki bo zrasel nad zemljo, drugo leto del rastline, ki bo zrasel pod zemljo, tretje leto tista dela, ki bosta zrasla pod in nad

³¹ neumen

zemljo. V prvem primeru kmet posadi krompir, v drugem pšenico, tretje leto pa posadi koruzo³². Hudič vsakokrat ostane brez sadeža in se na koncu razjarjen vrne na svoj dom (Černigoj 1988: 159, Gričnik 1994: 298, Kocjan in Hadalin 1993: 78). Zapisano je, da pride hudič v zameno za plačilo h kmetu opravljat kmečka dela (spravljat seno, kidat gnoj). Če hudič ne bi uspel vsega opraviti, bi moral oditi brez plačila. Zviti kmet spozna, kako ga lahko prelisiči: “*So meli pa veliko žvine. So meli tak črnega bika. Je pa reeko: 'Jas bom bika prodau, boš pa mi tistega bika oprau. Pa ga boš tek oprau, da bo bili grotau.' Hudič umiva pa umiva t'k dougo, pa vidi, da ne more umit. Je pa reeko: 'Nikol več ne bom p'r tebi hodo.' Je pa odšou brez plačila.*” (Glasenčnik 1998: 79) V različici povedke, kjer si za plačilo za opravljeno delo zaželi kmetove hčerke, ga ta prelisiči s tem, ko mu zada rešitev treh dodatnih nalog: ujetje škripanja v lesi, ujetje drevesne sence in ujetje poka zaminiranega hišnega vogala. Ker hudič nalogam ni kos, od kmeta odide praznih rok (ibid.).

S prebrisanostjo se iz situacij rešujejo tudi **kovači**; v eni od povedk se eden od njih tako izogne neplačanemu dolgu pri hudiču, od katerega kupuje železo. Prepričan v svojo fizično premoč hudič za način odločitve, kdo naj dobi denar, predlaga dvboj. Preden kovač s kladivom udari po železu, hudiču zaveže oči z izgovorom, da ga s tem obvaruje pred žerjavico, in namesto po železu udari po hudičevi glavi (Kocjan in Hadalin 1993: 79). V drugem primeru kovač hudiča odžene, ko ga priveže na stol in začne briti z rovačo. “*Hudiča je seveda grozno bolelo in je tulil in se zvival tam na stolu. Ko drugi hudiči to vidijo in slišijo, se ustrašijo in zginejo ven iz tiste hiše.*” (Černigoj 1988: 184–185)

Hudič se pogosto pojavi v mlinih, tam pa naleti na **mlinarja**. Pri tem je pogost motiv tekme s palico: hudiča, ki si za to izbere dolgo palico, premaga mlinar s kratko: “*Ker se hudič z dolgo palico v mlinu sploh ni mogel premakniti, ga je mlinar tako natolkel, da se je hudič komaj pobral. Seveda pa se ni za nobeno ceno pustil kar tako, zato je mlinarju predlagal, da se udarita zunaj mlina. Zahteval pa je, da sedaj zamenjata tudi palici. Hudič je vzel krajšo palico, mlinarju pa je ostala daljša. Ker je mlinar imel daljšo palico, ga je z lahkoto tresčil naravnost v glavo. Hudič pa je zaman mlatil in udrihal, saj je vedno znova udarjal mimo. Od takrat naprej je hudič mlinarja pustil na miru.*” (Glasenčnik 1998: 73) Neki mlinar, ki pride delat v zaklet mlin, se hudiča znebi drugače: “*Oni je pa tam vrehe touku, je pa prošo vrog, kaj diela. /.../ Je pa vrog reku: 'Te še pa men de enga!' Mu ga je pa dal – pa ne vreh, ampak kižlenk, vieš, tok okroggl tard komen. Hudič odgrizne, pa si je zob odlomu, je meu pa zob strupan. Je reku vrog: 'Ko ze čiem?' Je reku t'ti: 'No ja, jaz ti bi ž' zob spipau, pa ti ne boš zdaržou. Jaz te marm pribit, drgoč jaz zóba n'om vun zdar. Ti liepo jezik bunta pudarži na mizo.' Vrog do jezik na mizo, on je pa vzeu hómar pa tok kujnski žrebl, ko je za podke parbijat, pa mu je jezik co parbiu. Pal mu je pa s kliešami zob vun spipau. Orka mašina, vieda, vrog je tuliu, ni zdaržou. /.../ Pa na ga ni blo več.*” (Gričnik 1994: 304)

³² V nekaterih različicah se rastline razlikujejo od zgoraj omenjenih, vendar pripovedovalec vedno sledi zgradbi pripovedi, ki narekuje različnost pridelkov glede na to, na katerem delu rastline dozori plod.

Ljudje so **pastirje** spoštovali in se jih bali, ker naj bi posedovali ostalim nedostopna znanja. A niso se jih bali le ljudje, temveč tudi sam hudič. V neki povedki hudič sreča starca in ga prosi, naj ga v svoji vreči prenese mimo pastirjev. Vendar mu mimo njih ne uspe priti neopažen: *“Kaj nesete, stric?” kričijo pastirji. ‘Pepel,’ pravi možak. Pastirji vzamejo palice in rečejo: ‘Dajmo tolčt, da se bo kadilo!’ Hudič v žaklju pa začne tulit in jim obljubi, da jim dá, kar si poželijo, samo naj ga pustijo na miru.”* (Černigoj 1988: 166) Neka druga povedka, v kateri pastir hudiča premaga v tekmovanju s palicami, brcanju, pihanju in cepljenju drv, se konča, ko pastir hudiča ulovi v vrečo in ga spusti pod pogojem, da mu hudič prinese klobuk denarja. Hudič obljubo izpolni, vendar pastir v klobuk napravi luknjo, skozi katero se hudičev denar izteka v luknjo v tleh. Hudič odneha in se vrne k ostalim v pekel. Pastir gre pogledat, kje hodi, vendar se ga ostali hudiči tako ustrašijo, da *“... zaprejo vrata in tako močno tiščijo, da jim kremplji na levi strani ven pogledajo. Pastir vzame en kamen in jim kremplje zaviha. Od takrat hudiči ne morejo več iz pekla na ta svet.”* (ibid.: 169)

Človek, ki povsod velja za bolj zvitega od hudiča, je **ženska**. *“Živela je neka baba, ki je bila tako prefrtgana, da bi še vraga znóčila”*³³. (Rešek 1995: 129) Povedke, ki govorijo o tem, kako ženska premaga hudiča, se pogosto začnejo ali zaključijo na podoben način. S svojo prebrisanostjo ženska ponavadi pred hudičem rešuje moškega, največkrat svojega moža. Pogost je motiv uganke – hudič sreča siromaka, ki mu zastavi vprašanje (koliko stez je v njegovem svetu, koliko je star ipd.) in zahteva pravilni odgovor. Mož se potoži svoji ženi, ki mu naslednji dan pokaže, kam na primer *“naj se skrrije, da ga hudič ne bo videl, sama pa se je slekla do nagega in se vsa pokrila z mahom. Taka, kot je bila, se je postavila zraven steze. Ni trajalo dolgo, ko ti pride po stezi hudič. Je šel že skoraj mimo, ko ga nekaj ustavi. Vseh devetindevetdeset stez v moji meji sem prehodil, ma takega štora pa še nisem videl, se je začudil hudič.”* (Kocjan in Hadalin 1993: 83) V drugih različicah se je ženska *“povaljala po testu in perju. Bila je zelo velika in čudna. Zlezla je na drevo in čakala, kdaj bo hudič prišel mimo. /.../ Začela je delati: ‘Ku-ku, ku-ku!’”* (Grčnik 1994: 317) – *“... se je šla pa s strdjo namazala pa not v perje povaljala, pol pa šla pa čakala vraga.”* (ibid.: 299) Povedke te vrste se pogosto končajo s stavkom, kot je: *“Baba je hujša ko hudič!”* (Černigoj 1988: 204) ali *“Kar hudič ne more, baba pripomore.”* (Dolenc 1992: 62)

Godci hudiča največkrat preliščijo na račun svoje godčevske spretnosti. V mlin, v katerem se vsako noč zbirajo hudiči, na mlinarjevo prošnjo stopi glasbenik z nalogo hudiča izgnati iz mlina: *“Naenkrat so se odprla vrata in skozi nje stopi vrag z žakljem peinaz”*³⁴. *Pri kamnu žakelj vrže na tla, da bo mlel peinaza. Naenkrat pogleda naokrog, zagleda človeka in plane nadenj. ‘Kako si upaš biti tukaj? Kaj pa če te zdajle raztrgam?’ mu pravi. ‘Ej, kaj bi me trgal? Saj pa vidiš, da lepo igram,’ mu odvrne človek. Vrag ga malo gleda pa pravi: ‘Bi ne mogel tudi mene naučiti tako lepo igrati?’ ‘Ej, tebe ne, ker imaš trde prste.’ ‘Hja, pa mi ne bi mogel napraviti prstov bolj mehkih?’ ‘Eh, veš kaj, tega ne morem.’ ‘Saj pa bi mi jih lahko napravil bolj mehke pa me naučil igrati!’ Hej, v mlinu je bila miza z luknjo. Prijel mu je roke in rekel: ‘Prste daj tu noter!’ ... Hja, stiskal*

³³ pretentala³⁴ denarja

mu je prste in vrag mu jezen oblubi, da nikdar več ne pride v mlin, samo naj ga pusti.” (Krajczar 1996: 219)

S svojo prebrisanostjo hudiča premagajo oziroma preženejo tudi čarovnica, delavec, otrok, revež ali berač, hlapec in velikan.

Sklep

Predstava o hudiču je trdno zasidrana v človekovo dojetje sveta. Ne le, da se zaveda njegovega obstoja, po njegovem prepričanju lahko bitje tudi aktivno posega v potek človekovega življenja. Čeprav je predstava o tem htoničnem bitju pogojena z izkušnjami posameznika in z njegovimi strahovi in pričakovanji, je ta podoba odvisna tudi od kolektivnih predstav. Hudič stopi pred človeka, za katerega je prepričan, da mu bo prepisal svojo dušo. Vidimo lahko, da se prav v tem segmentu krščanska plast v ljudskih povedkah najmočneje reflektira; prav v pripovedih o vseh lakomnežih, škodoželjnežih, pijancih, tistih, ki kolnejo ali igrajo za denar, neverniki, vseh, ki ne spoštujejo (krščanskih, etičnih, moralnih) zapovedi, skopuhih, krivoprisežnikov, bogataših in ošabnežih, samomorilcih in ljudeh, ki s hudičem zavestno sodelujejo, se starejše, predkrščansko izročilo, ki ga je mogoče največkrat izluščiti iz hudičevega izgleda in kraja srečanja³⁵, prepleta s krščanskim. Saj: *“Trezni bodite in budni! Vaš nasprotnik hudič hodi naokrog kakor rjoveč lev in išče, koga bo požrl.”* (1 Pt 5, 8) Tako sv. Peter.

“Te se je pa vrag vstrašil, pa ni čakal; je kar pri vratih vunta prasil pa všel.” (Gričnik 1994: 298) Tako pa ena od mnogih povedk, ki to sicer grozljivo bitje predstavi kot bebčka, ki ga lahko človek s svojo prebrisanostjo premaga. Izzivalci, kaznovanci njegove objestnosti ali izvajalci obrambe pred njegovim vplivom so ljudje, ki si drznejo kaj takega storiti zaradi lastne bistrosti. V to vlogo pripovedovalci povedk postavljajo ljudi, ki že sicer veljajo za premetene, ali pa neznane junake, ki se za takšne izkažejo tekom zgodbe. Hudič, ki med ljudmi v takem primeru ne vzbuja več strahospoštovanja in se v svoji zlobi ujame v lastno past, na koncu teh povedk pobegne v pekel ali izpolni človekovo zahtevo (ta je največkrat denar) in izgine.

Večina pripovedovalcev je prepričana, da je hudičevo delovanje v svetu ljudi večno, in čeprav nekateri menijo, da hudiča oziroma njegovega vpliva v našem svetu več ni, pomeni obstoj hudiča kot resničnost, ki je ni mogoče zanikati, lahko pa se jo različno razlaga, v slovenskem ljudskem pripovedništvu vabljivo izhodišče za ustvarjanje, za sproščanje domišljije in napetosti, ki ju lik tega bitja izzove. Obstoj hudiča ni le imaginaren pojav v ljudski domišljiji, v vseh povedkah tudi ni več le žugajoč prst Cerkve, temveč ga veliko ljudi razume kot stvarnost in pomemben dejavnik, ki vpliva na organizacijo njihovega življenja, vsakdana. Hudič zanje ni le bitje *od spodaj*, temveč predvsem *od tukaj*. Razviti mrežo obvarovanja pred hudičem pomeni dokazovanje in podpiranje njegove moči, hkrati pa ljudem vliva upanje in pomeni njihovo življenjsko držo. *“Angeli*

³⁵ V gradivu se kot kraj srečanja pojavi križpotje, velik, temen, strah vzbujajoč gozd, pokopališče, znamenje ob izhodu iz vasi, kjer se poslavljajo od mrliča, človek hudiča sreča sredi poti, v bližini svojega doma, ob skali ali kamnu, v jami, na ledinskem imenu, povezanem s hudičem (to je največkrat kraj, kjer tudi drugače straši), ob vodi, vodnjaku, na mostu, v mlinu, ob drevesu, na plesu in poroki, v gradu in celo v cerkvi.

v nebesih so se pohujšali, tako kakor zdaj, ko se mladina in ljudstvo pohujšata. Takrat so se angeli pohujšali, pa Boga niso več spoštovali. Zato jih je Bog vrgel dol, dol na zemljo. Baje so tako padali dol, da je na vsaki travici občepel po eden. Potem so hodili tukaj po zemlji in kadili.” (Krajczar 1996: 217) Če povedka, ki parafrazira svetopisemsko razlago padlih angelov, hudičevstvo položi med prste kadilcev, vragisigavedi kakšne *diabolose* vse bi lahko še ustvarile na novo (po)ustvarjene povedke.

LITERATURA IN VIRI

ANCILLI, Ermanno

1990 *Dizionario enciclopedico di spiritualità I*. Rim: Città Nuova Editrice.

BAJEC, Anton, ur. [et. al.]

1980–1991 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

CHEVALIER, Jean; GHEERBRANT, Alain

1995 *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

COTTERELL, Arthur

1998 *Miti in legende: ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

CREAZIONE...

1995 *Creazione e male del cosmo: scandalo per l'uomo e sfida per il credente*. Padova: Associazione Teologica Italiana, Studio Teologico Fiorentino, Edizioni Messaggero.

CVETEK, Marija

1993 *Naš voča so včas zapodval: bohinjске pravljójce*. Ljubljana: Kmečki glas.

ČERNIGOJ, Franc

1988 *Javorov hudič*. Ljubljana: Kmečki glas.

DOLENC, Janez

1992 *Zlati Bogatin: tolminske povedke*. Ljubljana: Kmečki glas.2000 *Kres na Grebljici: povedke z Loškega pogorja*. Ljubljana: Kmečki glas.

ELIADE, Mircea, (ur.)

1987 *The encyclopedia of religion*. New York: Macmillan.

FRAZER, James George

2001 *Zlata veja: raziskave magije in religije*. Ljubljana: Nova revija.

GLASENČNIK, Igor

1988 *Strah me je gratalo: od Ojstrice nad Dravogradom do Sv. Duha na Ostrem vrhu*. Ljubljana: Kmečki glas.

GOLJEVŠČEK, Alenka

1988 *Med bogovi in demoni: liki iz slovenske mitologije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

GRİČNIK, Anton

1994 *Noč ima svojo moč: Bog pa še večjo*. Ljubljana: Kmečki glas.

HOUDARD, Sophie

1992 *Les sciences du diable: quatre discours sur la sorcellerie*. Pariz: Les Éditions du Cerf.

KOCJAN, Danila; HADALIN, Jelka

1993 *Bežji zlodej, baba gre: kraške storije*. Ljubljana: Kmečki glas.

KRAJCZAR, Karel

1995 *Kralič pa lejpa Vida: slovenske pravljice in povedke iz Porabja*. Ljubljana: Kmečki glas.

KROPEJ, Monika

1995 *Pravljica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: ZRC SAZU.

MEDVEŠČEK, Pavel

1991 *Na rdečem oblaku vinograd raste: pravce n storje od Matajurja do Korade*. Ljubljana: Kmečki glas.

MENCEJ, Mirjam

2001 *Gospodar volkov v slovanski mitologiji*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

- MORATO, Nada
2002 *Mrak eno jutrnja: storje iz Slovenske Istre*. Ljubljana: Kmečki glas.
- OVSEC, Damjan J.
1991 *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
- PAGELS, Elaine
1995 *The origin of satan*. New York: Vintage Books.
- PAT, Alexander
1994 *Ilustrirana enciklopedija Svetega Pisma*. Koper: Ognjišče.
- PIKO, Martina
1996 *Iz semena pa bo lipa zrasla: pravlice, storije in basmi s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas.
- PRIMC, Jože
1997 *Okamneli mož: in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline (od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- 156 REPANŠEK, Marta
1995 *Bajže s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas.
- REŠEK, Dušan
1995 *Brezglavjeki: zgodbe iz Prekmurja*. Ljubljana: Kmečki glas.
- ROZMAN, France
1996 Jezus in demoni. *Božje okolje* 20, št. 11–12., str. 176–177.
- ROŽANC, Marjan
1991 Bog in dobri Hudič. *2000*, št. 50–51, str. 24–28.
- STANONIK, Marija
1999 *Od setve do žetve: interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Družina.
2001 Vprašanje vizualizacije abstraktnih bitij v slovenski slovstveni folklori. *Traditiones* 30, št. 1, str. 169–181.
- SVETO PISMO
1996 *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- ŠMITEK, Zmago
1998 *Kristalna gora: mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Forma 7.
- TOMŠIČ, Marjan
1989 *Noč je moja, dan je tvoj: istrske storije*. Ljubljana: Kmečki Glas.
- TRUHLAR, Vladimir
1974 *Leksikon duhovnosti*. Celje: Mohorjeva družba.
- ZAJC - JARC, Mihaela
1993 *Duhan iz Višnje Gore*. Ljubljana: Kmečki glas.
- ZUPAN, Marjan,
1998 *Rpečnekova vučca: folklorne pripovedi z visoke Gorenjske (in iz Kanalske doline)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- ŽÉLE, Andreja
1996 *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt: kratke storije s Pivškega*. Ljubljana: Kmečki glas.

BESEDA O AVTORICI

Tina Volarič, etnologinja in kulturna antropologinja, je svoje diplomsko delo, s katerim je diplomirala v letu 2005, nasloвила *Od svete nedelje k profani: o preživljanju in doživljanju nedelje v vasi Rut v Baški grapi* in se v njem spraševala o posebnosti nedelje v človekovi zavesti. V času študija jo je pritegnilo področje avdio-vizualnega v etnologiji – kot režiserka in koscenaristka je ustvarila kratki dokumentarni film o življenju v študentskem domu, 210. Je soavtorica prispevka v zborniku *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*. V zadnjem času se usmerja v raziskovanje lutkarstva ter njegove vloge v družbi in kulturi.

ABOUT THE AUTHOR

Tina Volarič is an ethnologist and cultural anthropologist. She took her degree in 2005 with a dissertation entitled “*From Holy Sunday to Profanity: spending and experiencing Sundays in the village of Rut in the Bača Valley*”, in which she explored how special Sunday is in man’s mind. During her studies she was attracted by the use of audio-visual means in ethnology – she acted as the director and co-script writer of short documentary on life in the student hall of residence no. 210. She is the co-author of an article in the collection *In the refugee zone: anthropological researches of refugees in Slovenia*. Most recently, she has been researching puppet theatre and its role in society and culture.

SUMMARY

THE HORROR AND DUMBNESS OF THE DEVIL’S DEMONIC NATURE

How the figure of the devil is interpreted by folk narrators

In popular beliefs (influenced throughout the centuries by strong elements of Christianity, its elements, norms, and morals), the figure of the devil as the opposite pole of good is more frequently present than any other mythic creature. The devil is indeed a highly frequent figure in Slovene folk tales; based on these tales, it would be possible to compose an extensive register of names for the devil (deriving from pre-Christian origins, taboo-related substitute names, names composed under the influence of Christianity, as well as names referring to the devil’s abode or his physical and character traits); narrators refer to the devil’s varying appearance, which is multiplied by his ability to change it at will. His appearance is divided into three basic segments: anthropomorphic, zoomorphic, and diabolic. The devil appears amongst people in human disguise so as not to be recognised. He usually adopts the appearance of a handsome young man, a child, an old man, an odd person, or a woman, but it is always a stranger. In his animal disguise the devil is most often associated with a (he-)goat, or with a dog, cat, snake, rabbit, etc. In these cases, the animal is usually black. The real appearance of the devil is supposed to be neither animal nor human, but a combination of the two with some added characteristics.

Man is not only aware of the devil’s existence, but he also believes that the creature actively intervenes in his life, and this becomes an important factor which influences the organisation of man’s daily life. The devil’s basic mission is indeed to win as many human souls as possible over to his side. People have therefore developed a system of protection and ways of chasing away or exorcising the devil. In folk tales, the devil most often appears in a world of people, who do not fit in with the accepted way of living or do not respect certain (Christian, ethic, moral) commandments (for instance greedy people, drunkards, pagans, skinflints, perjurers, rich people, haughty people, and suicides). However, not only the greatest sinners come into contact with the devil, but also people who want to challenge the devil, punish him, or defend themselves from his evil workings. In tales referring to such encounters, the devil is portrayed as less clever than man and victory therefore always falls to man.

